

LEYLÂ VE MECNÛN

FUZÛLÎ

VakıfBank Kültür Yayınları: 0349
Klasik: 021

LEYLÂ VE MECNÛN
GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE
BÜTÜN ESERLERİ 1
FUZÛLÎ

Hazırlayan
M. Fatih Köksal

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Alim Yıldız

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Ömer Uzunağaç

Son Okuma
Ahmet Önder Uçar

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
34768 Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024

ISBN 978-625-6647-71-8

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
İmak Ofset Basım Yayın A.Ş.
Akçaburgaz Mh. 137. Sk. No:12
34522 Esenyurt / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 444 62 18
Sertifika No: 71320

1. Baskı: Aralık 2024

LEYLÂ VE MECNÛN
GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

FUZÛLÎ

HAZIRLAYAN
M. FATİH KÖKSAL

FUZÛLÎ

Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî'nin asıl adı Mehmed, babasının adı Süleyman'dır. Ne zaman ve nerede doğduğu kesin olarak bilinmese de Irak coğrafyasında doğup yaşadığı kesindir. 15. yüzyıl sonlarına doğru doğduğu düşünölmektedir. Nasıl bir eğitim aldığı bilinmiyorsa da Arapça ve Farsçayı bu dillerde eser verecek ve şiir söyleyebilecek kadar iyi bildiği açıktır. Kanûnî Sultan Süleyman 1534'te Bağdat'ı fethedince, "Geldi burc-ı evliyâyâ pâdişâh-ı nâmdâr" tarih mısramını da ihtiva eden meşhur kasidesiyle beraber padişaha yaklaşmak ve böylece çok arzu ettiği İstanbul'a gitmek istedi ancak bu emeline nail olamadı. Kendisine evkaftan maaş bağlanacağına dair söz verilip çok az bir meblağ layık görülmesi, *Şikâyetnâme'sini* kaleme almasına yol açtı. 1556 yılındaki büyük veba salgını sırasında -muhtemelen Kerbela'da- vefat etti. Türkçe eserlerinden *Divân* ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi en önemli iki eseridir. Diğer manzum Türkçe eserleri 440 beyit tutarındaki *Beng ü Bâde* ve *Tercüme-i Hadis-i Erbain'*dir. Ona aidiyeti kesin olmayan 200 beyitlik *Sohbetül-esmâr* da eserleri arasında anılır. Kerbela vakasının edebiyatımızda en güzel anlatımı olan *Hadikatü's-suadâ* ise mensur tek eseridir. Farsça manzum eserleri *Divân*, *Heft Câm*, *Enisül-kalb*; mensur eserleri *Risâle-i Mu'ammeyât*, *Rind ü Zâhid* ve *Sihhat ü Maraz'*dir. *Matla'u'l-i'tikâd* aldı mensur eserini Arapça yazan Fuzûlî'nin 470 beyit tutarındaki Hz. Ali övgülerinden oluşan Arapça şiirleri *Arapça Divân* olarak da kabul edilir.

M. FATİH KÖKSAL

1961 yılında Kayseri'nin Talas ilçesinde doğdu. 1988'de Erciyes Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Osmaniye ve Kayseri'de sekiz yıl öğretmenlik yaptıktan sonra 1996 yılında Cumhuriyet Üniversitesine araştırma görevlisi olarak girdi. Aynı yıl içinde Erciyes Üniversitesinde yüksek lisansını bitirdi. Doktora öğrenimini Hacettepe Üniversitesinde tamamlayarak 2001 yılında doktor unvanını aldı. 2002'de -sonradan Ahi Evran Üniversitesine bağlanan- Gazi Üniversitesi Kırşehir Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne yardımcı doçent olarak atandı. 2004 yılında doçent, 2010 yılında profesör oldu. 2019 Ağustos ayında emekli olarak İstanbul Kültür Üniversitesinde çalışmaya başladı. Hâlen aynı bölümde öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak görev yapmaktadır. Köksal'ın 32 telif kitabı, çeşitli dergi ve kitaplarda 200'e yakın makale ve tebliği, muhtelif ansiklopedilerde 500'den fazla maddesi yayımlanmıştır. Köksal'ın yayımlanan kitaplarından bazıları şunlardır: *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları* (2005); *Sana Benzer Güzel Olmaz - Divan Şiirinde Nazire* (2006, 2018); *Ahi Evran ve Ahilik* (2006, 2008, 2011); *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori* (2012, 2017); *Bir Anadolu Efsanesi: Ahi Evran, Eşyaya Teslim Olmayan Ahlak: Ahilik* (2021); *Savaşta Yavuz Şiirde Selim - Yavuz Sultan Selim ve Şiirleri* (2022); *Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-necât* (2022).

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Önsöz	11
<i>Leylâ ve Mecnûn</i> 'a Dair Birkaç Söz	19
Fuzûlî	41
<i>Leylâ ve Mecnûn</i>	49

SUNUŞ

XVI. yüzyılın olduğu kadar Türk edebiyatının da en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî, sultanların gölgesinden uzak ve sakinlerinin şuarsuzluğu yüzünden harabe olarak kalmış Irak-ı Arab'da yaşamış olan bir şairdir. Böyle bir bölgede yaşamasına rağmen, sesini ve sanatını dünyaya duyurmuş, şairliğini herkese kabul ettirmiştir. Döneminin en önemli üç dili “elsine-i selâse” Türkçe, Farsça ve Arapça dilleriyle eserler veren şair, yaşadığı dönemden itibaren dikkatleri üzerine çeken bir sanatkâr olmuştur.

Eserleri birçok farklı dile çevrilen ve kaleme almış olduğu eserlerinden tamamı büyük bir zevkle okunan şairin en bilinen ve şaheser olarak kabul edilen iki eseri *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi ile *Türkçe Divân*'dır. Eserlerinden her biri üzerine farklı tarihlerde ve farklı araştırmacılar tarafından ülkemizde birçok çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte Fuzûlî ile ilgili çalışma yapacak bir araştırmacının her üç dille yazılan bu eserlerin tamamını veya bazılarını bir arada bulabilmesi de mümkün değildir. Bu ihtiyaç göz önünde bulundurularak şairin eserlerini külliyat olarak çıkarmaya yönelik bir girişim olmuşsa da ne yazık ki bu girişim bazı nedenlerden dolayı sonuca ulaşamamıştır.

1944 yılında Millî Eğitim Bakanlığı, Fuzûlî'nin eserlerinin tamamının basılması için bir girişimde bulunmuştur. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Şerafettin Yaltkaya başkanlığında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi hocalarından Necati Lugal, Necmettin

Halil Onan, Kenan Akyüz ve Kemal Edip Kürkçüođlu ile Bakanlık Kütüphaneler Müdürü Aziz Berker'den oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. *Arapça Dîvân* ile *Matla'u'l-i'tikâd* Şerafettin Yaltkaya'ya, *Farsça Dîvân* Necati Lugal'e, *Türkçe Dîvân* Necmettin Halil Onan'a, *Leylâ vü Mecnun* Kenan Akyüz'e, *Hadikatü's-suadâ*, *Kırk Hadis*, *Beng ü Bâde*, *Rind ü Zâhid*, *Heft Câm* ve *Muammâ Risalesi* ise Kemal Edip Kürkçüođlu'na sipariş edilmiştir. Eserler hazırlanmış, telif hakları ödenmiş olmasına rağmen daha sonra komisyon dağılmış ve külliyyat basılamamıştır.

Azerbaycan'da yapılan bir girişim ise başarılı olmuş, Fuzulî'nin eserleri bir külliyyat içinde 2005 yılında Bakü'de altı cilt olarak basılmıştır. Bu çalışmada Arapça ve Farsça eserler de Azerbaycan Türkçesi'ne çevrilerek yayımlanmıştır.

Elinizdeki külliyyat da aynı gerekçenin bir sonucudur. VakıfBank Kültür Yayınları Yayın Danışmanı sevgili dostum Ekrem Demirli ile yaptığımız bir sohbet neticesinde bu konu konuşulduktan sonra Proje Editörü olarak eserlerin hazırlanma işi tarafıma verilmiştir.

Külliyyat içerisinde altısı Türkçe, dördü Farsça ve ikisi Arapça olmak üzere toplam on iki eser günümüz Türkçesiyle yeniden hazırlanmıştır. Bu eserler ve hazırlayanlar şu şekildedir:

Türkçe eserler: *Türkçe Dîvân*: Ömür Ceylan-İbrahim Kollunsağ, *Leylâ ve Mecnun*: M. Fatih Köksal, *Beng ü Bâde*: Hakan Yekbaş, *Hadis-i Erbaîn Tercümesi*: Alim Yıldız, *Hadikatü's-suadâ*: Ali Yıldırım, *Mektuplar*: Yılmaz Öksüz.

Farsça eserler: *Farsça Dîvân*: Ozan Yılmaz, *Enisü'l-kalb*: Yusuf Yıldırım, *Rind ü Zâhid*: Yusuf Yıldırım, *Sihhat ü Maraz*: Yusuf Yıldırım.

Arapça eserler: *Arapça Dîvân*: Mehmet Türkmen, *Matla'u'l-i'tikâd*: Abdullah Kahraman.

Yapılan bu çalışmanın Fuzûlî ve eserlerinin günümüz okuyucusuna ulaşması ve rahatça okunup anlaşılmasına bir katkı sağlması en büyük mutluluğumuz olacaktır.

Bu gecikmiş projenin gerçekleşmesine katkı veren alanlarının uzmanı olan hocalarımız başta olmak üzere VakıfBank Kültür Yayınları ve emeği olan herkese şükranlarımı sunuyorum.

Şairin büyük bir tevazu ile okuyucularından beklentisi olan şu ifadeleri bizim de isteğimizdir:

“Ülkelerin kemal sahiplerinden çekinirim ki, eğer şiirlerimin terkinde veya mazmununda bazı hatalar, şiir ıstılahına yabancı özellikler görürlerse başılsınlar. Necef toprağında ve Kerbela ülkesinde yetişip, evliya burcu olan Bağdat’ın su ve havası ile yetişen bu dünya görmemiş yeni yetmeler, sıkıntı çekmemiş yetimler yolculuk sırasında nereye uğrarlarsa, onları saygıyla karşılasınlar.”

Alim Yıldız

ÖNSÖZ

Eski bir Arap anlatısı olan Leylâ ile Mecnûn hikâyesi, Arap edebiyatından çok Türk ve İnan edebiyatlarında raĒbet görmüştür. Müstakil bir eser olarak vücut bulmadan önce meşhur bir aşk hikâyesi olarak daha Anadolu'da Türk şiirinin kuruluş çağlarında yazılan iki mühim eserde, Gülşehrî'nin *Mantıku't-tayr*'ı ve Âşık Paşa'nın *Garîbnâme*'sinde anlatılmaya başlanan bu hikâyeyi en güzel ve en dokunaklı terennüm eden ise şüphesiz Fuzûlî olmuştur.

Kendi ifadelerine göre Fuzûlî, aralarında Anadolu diyarından âlim, zarif ve şair kimselerin de bulunduğu bir irfan meclisinde sohbet ederken bu Anadolu zarifleri kendisine Acemlerde Leylâ ve Mecnûn efsanesinin çok yaygın olduğunu ama Türkler arasında bilinmediğini söylerler ve ondan bu eskimiş bahçeyi Türk diliyle tazelemesini isterler. Fuzûlî anlar ki, zor bir imtihana tutmuşlardır kendisini...

Yine kendi söylediğine göre Fuzûlî, bu eseri öz arzusuyula yazmamıştır zira bu "zor" bir hikâyedir. Aslında bu hikâyenin zorluğu; gözyaşıyla, acı ve ızdırapla dolu olmasından çok Fuzûlî'nin bütün olup biteni olayın bir kahramanı gibi hissetmesi ve yaşamasıyla ilgilidir. Şairin eserle bütünleşmesi, eserin hemen her yerinde sezilir. Hikâye boyunca Mecnûn Fuzûlîleşir, Fuzûlî Mecnûnlaşır. Dikkatli bakan gözlerden Fuzûlî'nin Leylâ'da da tezahür etmiş olduğu da kaçmaz. Fuzûlî âşık olan her şeydir ve "aşk"tır...

Leylâ ve Mecnûn hikâyesi aslında Türk diliyle Fuzûlî'den önce de yazılmıştır. Belki onlardan habersiz olmasından belki de onları zevk ve sanat bakımından yetersiz bulduğundan böyle dedi; bilemiyoruz. Ancak şu gerçek herkesçe kabul edilir ki, ondan öncekiler de sonrakiler de Fuzûlî'nin eserinin gölgesinde kalmış, serpilme imkânı bulamamışlardır. Dahası bu büyük eser, sadece Leylâ ile Mecnûn kıssasının, sadece çift kahramanlı aşk hikâyeciliği geleneğimizin hatta sadece mesnevi edebiyatımızın değil, bütün bir Türk edebiyatının zirvesine kurulmuş üç beş büyük eserden biridir.

Türk şiirinin bize göre gelmiş geçmiş bu en büyük ustasının diğer eserleri arasında öne çıkan iki eserinden biri de budur. Diğer şaheseri olan *Türkçe Dîvân*'ıyla terazinin iki kefesine konsa zannımca yine *Leylâ vü Mecnûn* ağır basar. Bu dengeyi *Leylâ vü Mecnûn* lehine bozan da şiiriyet bakımından bu mesnevisine serpiştirdiği 20 civarındaki gazelin çoğunun ve bazı murabbalarının *Dîvân*'daki muadillerine galebe çalacak evsafa olmasıdır.

İşte bu kudretli şair ve onun “seher-i haşre kadar” yaşayacak eseri, devrinde olmasa da vefatından sonra Türk insanında hak ettiği yankıyı bulmuş ve bütün Türk dünyasında geniş bir şöhrete kavuşmuştur. Bugün Dede Korkut, Ahmed Yesevî, Yûnus Emre, Seyyid Nesîmî gibi Türk dünyasının ortak değerlerinden olan Fuzûlî, bu köhne Arap bahçesini ölümsüzlük suyuyla suvararak solmamak üzere tazelemiştir. Onun eseri, tabii *Dîvân*'ı ve diğer bazı eserleriyle birlikte, Türkiye'den başka Azerbaycan ve İran'da XIX. yüzyıl sonlarından başlamak üzere pek çok araştırmaya ve yayına konu olmuş, Türk araştırmacı ve bilim insanlarının yanı sıra Batılı müsteşriklerin de ilgi dairesine girmiş ve bazı Batı dillerine de çevrilmiştir. Fuzûlî'nin dirilttiği bu hikâye modern edebiyatta da aksülâmel bulmuş, tiyatro ve operalarda sergilenmiş, eseri merkeze alan romanlar, şiirler, hikâyeler yazılmıştır.

Fuzûlî'nin yazma ve basma nüshalara göre farklılık göstermekle birlikte 3 bin beytin üzerinde bir hacme sahip *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin güncel Türkçeye çevrilmesine dair de öteden beri bir hayli çalışma yapılmıştır. Elinizdeki kitabı hazırlarken bunları da gördük, inceledik, değerlendirdik. Eseri daha önce günümüz Türkçesine çevirenlerden yer yer ayrı düştüğüm, onlardan farklı görüp yorumladığım beyitler oldu. Hatta sayısı fazla olmasa da orijinal metnin okunuşunda da öncekilerden farklı tespitlerim oldu. Mukayese edenler bu farkları göreceklerdir.

Fuzûlî'nin tasavvufla münasebetine dair görüş farklılıkları olduğu gibi bu ölümsüz eserin beyitlerinin anlaşılması ve algılanmasında da farklı yorumların bulunması gayet tabiidir. Daha önce yayımlanmış eserlerin yeniden ele alınmasına bilim dünyasında genellikle sıcak bakılmaz ve hatta eleştiri konusu olur. Bu eleştirilerde haklılık payı yok değilse de Fuzûlî'nin *Divan*'ı ve *Leylâ vü Mecnûn*'u gibi iki şaheser, dahası “Fuzûlî'nin eserleri” söz konusu olunca ne kadar makale, kitap vs. yayımlansa yeridir. Biz bütün bu çalışmaları birer zenginlik olarak addederiz. Hâlâ bir “Fuzûlî Enstitüsü” kurmamış olmamız büyük bir eksiklik iken birbirinin aynen tekrarı ve kopyası olmadıktan sonra bu büyük şaire ve eserlerine dair yapılan her özgün çalışma muteberdir, kıymetlidir.

Leylâ vü Mecnûn mesnevisinin pek çok yazma nüshası olduğu gibi Arap harfleriyle yapılmış çok sayıda baskısı da vardır. Bu çeviride, baş kısmına Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın (Fuat Köprülü) “Fuzûlî Hayatı ve Eseri” başlıklı 20 sayfalık bir giriş yazdığı, 1342 (1824) yılında İstanbul Orhaniye Matbaasında basılan “Külliyyât-ı Fuzûlî” adlı kitabın 227-348. sayfaları arasında yer alan “Dâsitân-ı Leylî vü Mecnûn” metni esas alınmıştır. Bu baskıda problemli görülen kimi yerlerde -ki toplam 20 civarındadır-

diğer baskılara ve eski tarihli bazı yazma nüshalara (Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi 5196, Dârulmesnevi 1453, Laleli 1912, Esad Efendi 2886; Paris Bibliothèque Nationale Turc 316 ve 365) başvurulmuştur. Esas aldığımız baskıya göre elinizdeki *Leylâ vü Mecnûn* çevirisindeki beyit sayısı 3038'dir.

Fuzûlî'nin dili, dışarıdan sade gibi görünür. Ne var ki o, *Dîvân*'da olduğu gibi *Leylâ vü Mecnûn*'da da mana içine mana gizlemiştir. Netice itibarıyla tahkiyevi bir eser olması hasebiyle divan şairinin bütün marifetini sergileme mahfili olan "divan" ve onun mihverindeki "gazel" kadar mana yoğunluğu beklenmeyebilir ve bu da tabiidir. Ne var ki, onu anlamak gerçekten çok kolay değildir. Mensur dibaceden hâtimeye varıncaya kadar, kullandığı ibareler her durduğunuz yerden size farklı görünür. Mecnûn ile Leylâ'nın hikâyesini Fuzûlî'nin dilinden günümüze aktarırken Fuzûlî'den şiir namına bir şey bırakmıyoruz, bu kesin! O zaman ortada bir kuru kurgudan başka ne kaldı? Fuzûlî şiirdir, sanattır, sözdür, estetikdir, zevktir. Onu hiç çevirmeden kendi diliyle nakledip bırakmak, belki dipnotlara açıklama notları eşliğinde zengin bir lügatçe bırakmak en isabetli yol olacaktır... Doğrusu yaptığımız Fuzûlî'nin anlattığı hikâyeyi -bütün şiirselliği tüketerek- bugüne nakletmekten ibaret olduğu için merhumun ruhaniyetine iltica etmek istiyorum. Ne var ki, onu bu sade yolla bile anlatmak kolay olmadı.

Fuzûlî atını dört nala mahmuzlarken ona yetişmeye çalışan yamağı gibi yanında yelip durdum. Mütemediyen fırsat bulup terkisine atlamayı tasladım da bu hiç mümkün olmadı. Demem o ki, Fuzûlî bağına girmek kolay değil. Girenler de aynı gülleri deremiyor, hadi derdi diyelim, o gül Fuzûlî'nin derdiği gül gibi kokmuyor; gül suyu yapsan Fuzûlî'nin damıttığı gül suyunun usaresini vermiyor. Ama şu var ki, onun ardından koştururken dimağa çöken tatlı yorgunluk, bir nebze de olsa onunla hem-

hâl olabilmeyenin emareleri olsa gerekir. Beyitler olaylarla birlikte akarken her bir hadiseyi bir tiyatro sahnesi gibi gözümün önünde canlandırdım. Fuzûlî'nin kahramanlarına çölde Mecnûn'un tepesindeki kuş, İbn Selâm'ın evinde Leylâ'nın derdini yandığı mum kadar yakın olmak istedim. Fuzûlî ne hissetmiş ve ne demişse, önce anlamaya, sonra aktarmaya çalıştım. Bu yüzdendir ki bazen aynı kelimeyi farklı manalarla karşıladığım da oldu. Mesela “devran” kelimesine yeri geldi “zamane” dedim, yeri geldi “felek”; kimi yerde de “dünya”. Daha bunun gibi pek çok kelimedede gerçekleşti bu durum. Mesela “ola” kelimesini kimi yerde “olsun” kimi yerde “olmalı” kimi yerde “olur” diye çevirdim. Öyle anlar oldu ki, olduğu gibi bırakmak gerekiyordu, o zaman da “ola” dedim, bıraktım. O an Fuzûlî'nin hangi manada kullandığını duymuşsam o manayı verdim. Bu, çelişki veya istikrarsızlık değil, çevirinin tabiatında olan bir hâl, belki olması elzem bir tavır olarak kabul edilmelidir.

Bu çeviri yapılarak gözettiğimiz bazı ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

- Bu çeviride “günümüz diliyle nesre çevirme” yöntemi uygulanmıştır. Söz sonlarında benzeşme aramak, sürekli devrik cümle kullanmak gibi bir şiirsellik arayışına girilmeden ama özgün metne de elden geldiğince sadık kalınmak suretiyle nesre çeviri yapıldı.
- Metinde olmadığı hâlde çeviride ifadenin tam anlaşılması için cümleye eklenmesi uygun görülen ibareler köşeli ayrıçla gösterildi:

67. Eğer kaza [kâtibi] benim fermanımı suret sayfasına çekmeseydi hâlim olurdu?

86. [Öyle olunca] bu meselenin bir sınav olduğunu anladım. Zira bu [hikâyeyi yeniden yazmak] bir can belasıdır.

- Gerekli görülen kimi mecaz veya benzetmelerin açıklamaları yay araç içinde gösterildi:

444. O eşsiz genç, nerede bir pınar başı varsa orada kara evler (kıl çadırlar) kurardı.

- Az sayıda da olsa dil içi çeviriyle mananın anlaşılmasının zor olacağı düşünülen yerlerde çeviriden sonra yay araç içinde kısa bir açıklama yapıldı:

396. Kumun sıcaklığı ve dağın zorluluğunda kaç tane söz, kalabalıklara gider? (Çöllerde ve sarp dağlarda yaşayan birinin sözünü kimse duymayacağı gibi söz kadrosu, zihni ve hayali dar olanın şiiri de şöret bulmaz.)

- Eserde az sayıda bulunan ayet ve hadis mealleri dipnot yerine metin içinde yine yay araç içinde verildi:

227. Aradaki perde senin için kalktı ve “kâbe kavseyn” (Aralarında iki yay aralığı...) [makamı] senin gezinti yerin oldu. (Miraç hadisesinde Hz. Muhammed’in Allah’a ne kadar yakın olduğunu anlatmak için kullanılan bir tabirdir.)

- Konuşmalar tırnak işaretiyle, konuşma içindeki konuşmalar tek tırnak işaretiyle gösterildi:

2832. “Eteğine yapış, rızasını iste! Ben suçlu [kızın] için dua etmesini söyle!”

2833. “Ona de ki: ‘Ey vefalı sevgili! Zavallı Leylâ senin yolunda can verdi!’”

- Akış, sıralı cümleler hâlinde bir beyitten diğerine sarkıyorsa beytin sonuna noktalı virgül; hem anlam hem gramerce sonraki beyte taşıyorsa üç nokta kondu:

1278. O göğsü yasemin gibi kokan put [gibi güzel], gecedен sabaha kadar uykusuz kalıp...

1279. Böyle yanık yanık inlerdi. Artık gün ışıdığında [ise...]

1280. Bir ezgi gibi saz perdelerini tutar, o perdeler içinde ağlar dururdu (içli şarklılar söylerdi).

- Şair bir kelimeyi iki anlamı da kastederek kullanmışsa birini diğerine tercih etmemek adına araya eğik çizgi konularak her iki anlam da gösterildi. “Dem” kelimesinin hem ötüş hem vakit anlamında kullanıldığı şu örnek gibi: 2461. “Sabah kuşunu dile getir de sabah vaktinden/ötüşünden örnekler göster.”

Bu eserin basımına vesile olan meslektaşlarıma ve Fuzûlî'nin bütün eserlerinin külliyat hâlinde bugünün diliyle yayımı gibi önemli bir projeyi üstlenerek projenin bir parçası olan çalışmamızın en güzel biçimde gün yüzüne çıkmasına vesile olan Vakıf-Bank Kültür Yayınları yetkililerine teşekkür ederim.

M. Fatih Köksal
İstanbul, Kasım 2024

LEYLÂ VE MECNÛN'A DAİR BİRKAÇ SÖZ

Leylâ ve Mecnûn, esasen eski bir Arap hikâyesidir. Olayların Arap diyarında geçmesi, çöl, siyah kıl çadırlar, deve kervanları, Araplara mahsus kimi âdet ve göreneklere yer verilmesi ve benzeri birçok unsur ve motif de zaten hikâyenin menşei ile ilgilidir. Böyle olmakla beraber hikâyenin en lirik ve en güzel iki örneğini iki Türk şair kaleme almıştır. Genceli Nizâmî'nin (ö. 608/1211-12) Farsça, Mehmed Fuzûlî'nin (ö. 1556) Türkçe kaleme aldığı *Leylâ vü Mecnûn* mesnevileri, hikâyenin bu dillerde tanınıp yayılması ve bir gelenek hâlinde ileri asırlara sirayet etmesini sağlayan "öncü" görevi görmekle kalmamış, mesnevi nazım şekliyle "aşk hikâyesi" yazma tarzının bu edebiyatlarda güçlenerek kökleşmesinin de banisi olmuşlardır.

Fuzûlî'nin eseri Türk edebiyatının ilk *Leylâ vü Mecnûn*'u değilse de türünün en olgun, en tesirli ve en lirik örneğidir. Fuzûlî, başta Nizâmî'nin Farsça eseri olmak üzere -belki- kendinden önce yazılan Türkçe *Leylâ vü Mecnûn*'ları da görmüş, okumuş, incelemiştir. Ancak onun eseri konunun ayrıntıları, sonuca bağlama ve özellikle de ifade gücüyle diğerlerinden ayrılır. O, eserinin "Giriş" bölümünde kitabını niçin yazdığını anlatırken -başkalarının dilinden- bu hikâyenin Farslar arasında yaygın olduğunu ama Türkler tarafından bilinmediğini söyler. Esasen Türk diliyle Fuzûlî'den önce -sırasıyla- aynı hikâyeyi Edirneli Şâhidî (ö. 1504-05), Alî Şîr Nevâyî (ö. 1501), Bihîştî Ahmed Sinan (ö. 1520?), Hamdullah Hamdî (ö. 1503), Ahmed Rıdvân (ö. 1538'den önce), Celîlî

(ö. 1569-70), Sevdâyî (15-16. yy.), Tebrizli Hakîrî (15-16. yy.) ve Lârendeli Hamdî'nin (1542'de hayatta) de yazdığı bilinmektedir. Bunların yanı sıra şuara tezkireleri ve bazı eski kaynaklar, eserleri henüz ele geçmemiş olan İznikli Hayâlî (ö. 1470-71), Çâkerî Sinan Bey (ö.1494-95'ten sonra), Necâtî Bey (ö. 1509), Karamanlı Figânî (ö. 1531-32) ve Turasanzâde Mahvî'nin (ö. 1537'de sonra) de Leylâ ve Mecnûn hikâyesini nazmettiklerini kaydederler. Nitekim yeğâne nüshasını Dresden Kütüphanesinde bulduğumuz ve yakında yayımlanacak olan Muîdî'nin *Aşk-efzâ* adını verdiği *Leylâ vü Mecnûn*'u da Fuzûlî'den önce yazılmış ancak varlığından şimdiye kadar haberdar olunmayan bir başka eserdir. Kimi araştırmacılar Fuzûlî'nin kendinden önce yazılan Türkçe *Leylâ vü Mecnûn*'ları görmüş olması gerektiğini ileri sürerlerken kimileri görmemiş olabileceğini bir kısım araştırmacılar da bazı eserleri görmüş olsa da edebî manada değersiz bulduğundan yok farzetmiş olabileceğini ifade ederler. Ali Şîr Nevâyî'nin bugün Çağatay Türkçesi dediğimiz dili o devirlerde "Tatar dili" olarak addedildiği ve "Rum (Anadolu) şairi" olmadığı için Nevâyî'yi "Etrâkde o fesâne yoktur." tespitinin dışında tuttuğu söylenebilir.

Fuzûlî'nin manzum-mensur bütün kitapları içinde başat iki eserden biri *Türkçe Divân* diğeri *Leylâ vü Mecnûn*'dur. *Leylâ vü Mecnûn*, sadece Türk edebiyatında yazılan adaşlarının en güzeli değil galiba bütün mesnevi edebiyatımızın da *-Hüsn ü Aşk*'la birlikte- zirvesinde yer alan bir şaheserdir. Bu şahsi kanaatimiz olduğu gibi genel kanaatin de bu yönde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Mesela en güzel ve en dakik Fuzûlî monografilerinden birini yazan Süleyman Nazif, "İngilizlerin Romeo ve Juliet'i ne ise *Leylâ vü Mecnûn*'umuz odur." (2013: 113) der.

Bize göre bu mesneviye farklı cephelerden bakmak icap eder. Bunlardan biri eserin edebî ve estetik değeri, diğeri yazılış gayesi ve mesajı cephesidir ki, bir başka açıdan buna tasavvufi

cephe de diyebiliriz. Őu hâlde bu iki bakımdan eseri deęerlendirilim.

Bir edebî eser olmak hüviyetiyle *Leylâ vü Mecnûn*, kelimenin tam manasıyla bir “şaheser”dir. Olay kurgusundan geçişlere, hikâyenin tamamını kuşatan lirizmden gazellerin akıcılığı ve konuyu bütünlemesine, alegorik sahnelerin parlaklığından diyalogların tabiiliğine, dil hâkimiyetinden aruz tasarruflarına, canlı tasvirlerden ruh tahlillerine varana değin okuyanda eksik bir yer kalmadığı intibayı uyandıran bir şaheser... Bunların her biri ayrı ayrı birer makale boyutunda işlenebilecek niteliklerdir. Őu kadarını söylemekle iktifa edelim ki, Fuzûlî'nin bu ölümsüz eseri, sadece *Leylâ* ile *Mecnûn* kıssasının anlatıldığı manzumeler arasında ve hatta sadece çift kahramanlı aşk hikâyeleri arasında değil, bütün bir Türk mesnevi edebiyatının zirvesinde bir eserdir.

Türk edebiyatının en büyük söz ustası, *Leylâ vü Mecnûn* kıssasına başka bir nefes üflemiş, onu özge âlemlerde dile getirmişdir. Esasen bunu eserinin muhtelif yerlerinde kendisi de açık veya örtülü ifade eder. Mesnevisinde Genceli Nizâmî'nin aynı adlı eserini esas aldığı bilinen bir husustur. O, eserinde bunu lafzen ifade etmese de mısra aralarında ihsas eder.¹ Sebeb-i telif bölümünde meclistekilerce kendisine *Leylâ vü Mecnûn* yazılması teklif edildiğinde iç konuşması olarak bu hikâyeyi yazmanın zorluğundan söz ettikten sonra -aynı aruz kalıbında olmasından istifadeyle- Nizâmî'nin eserinden bu işin ne kadar zor olduğuna dair Farsça üç beyti iktibas ederek “Ustanın şikâyetçi olduğu bir işin çırağına verilmesi [ona] zulüm olur” der:

*Bir iş ki kılur şikâyet üstâd
Şâkirde olur rücû'î bî-dâd (397)*

1. Eserde Nizâmî adı iki yerde geçer. Ancak adı önce anılan (yukarıda aktarılan beyte bk.) Nizâmî, bazı araştırmacıların zannettiği gibi Genceli değil Karamanlı Nizâmî'dir.